

У ПОЛОНІ МИНУЛОГО ПЕРЕД ВИКЛИКАМИ МАЙБУТНЬОГО: ЗАЧАРОВАНА УКРАЇНА НАВЕСНІ НОВОЇ ЕПОХИ

Кінець часів і нові виклики майбутнього

Не помічений раціональною свідомістю «кінець часів» і пов'язане з ним згасання потенцій до розвитку в існуючих форм суспільно-економічного буття активує підсвідомий запит на відкриття нових життєвих просторів та можливостей, а відтак – на інноваційно-орієнтовані способи розширеного відтворення. Словом, йдеться не стільки про появу нових науково-технологічних ідей та розробок, а про проявлення образів якісно іншого майбутнього, нових смислів і принципово нових форм цивілізаційно-культурного співрозвитку людських спільнот. Власне, на народження таких форм та появу інституційних інновацій, здатних забезпечити стійку позитивну еволюційну динаміку всього людства, і спрямовані глобальні за своїм масштабом виклики сучасності.

При цьому в зоні пріоритетної уваги та історичної відповідальності як потенційні локомотиви опиняються країни (а це лише ледь третина всіх), які накопичили власний досвід повного циклу індустріалізації. Адже саме індустріалізація та відповідні їй інституційні форми концентрації капіталу і політичної потуги були змістом епохи, що минула. А відтак – саме вона, індустріалізація, на різних фазах циклу свого розгортання формувала і трансформувала як конкуренто-

спроможні суспільно-політичні форми, так і світові рейтинги держав-лідерів. З цієї точки зору особливого дослідження потребує еволюційна динаміка України, яка всього за два десятиріччя опустилася з першої десятки потенційно найбільш перспективних країн до другої сотні аутсайдерів. Адже за глибиною та характером такого падіння в умовах миру та відсутності військово-політичних чи масштабних екологічних катастроф сучасна історія не знає подібних прецедентів.

Дійсно, поява в 1991 році на світовій політичній карті України як незалежної держави, з огляду на її географію, природно-ресурсний, економічний, промислово-технологічний та гуманітарний потенціал, формувала для країни історичний шанс. Шанс не тільки увійти до першої десятки найбільш розвинених держав світу, але й стати впливовим гравцем на глобальній політичній арені. Отже, йшлося про шанс геостратегічного масштабу.

Звісно, реалізація такого шансу вимагала адекватного розуміння оточуючого світу і закономірностей глобальної еволюційної динаміки, а відтак – формування нового власного світогляду та інтерактивної цивілізаційно-культурної свідомості. Адже лишень на цій основі можливо вибудувати і гармонійно інтегрувати державну

незалежність та національні інтереси України у диференційовану єдність взаємозалежного світу. Бо це означає – сприймати і відчувати увесь світ як живу пульсуючу єдність цивілізаційно-культурного розмаїття націй і держав та бачити своє призначення у ньому. Власне, це і є сучасна місія країни щодо призначення її як природної частини в цілісному планетарному організмі, який живе і розвивається відповідно до закономірностей зміни фаз еволюційних циклів свого глобального буття.

У свою чергу подібне розуміння місії в умовах сучасної глобалізації формує якісно нові вимоги не лише до масштабу і типу нової, цивілізаційно-культурної, свідомості, але й до традиційних уявлень про національну самодостатність і державну незалежність. Сприймаючись як виклики, вони потребують глобального формату самовизначення України як креативного ядра інституційних інновацій, здатних перетворити країну в регіональний локомотив стійкого постіндустріального розвитку. Розвитку через співрозвиток з іншими націями – державами, передусім – Центрально-Східної Європи та перехідними економіками пострадянського простору. Саме такий підхід відповідав би тій історичній інтегративній місії, яку колись уже виконала Русь Київська, – місії цивілізаційного ядра. Ядра, яке об'єднувало духовно і несло в собі нові, більш високі, ніж просте виживання та спільна безпека, смисли, нову культурно-політичну ідею і новий спосіб суспільно-державного буття, а відтак – формувало нову свідомість, потреби і цінності та й загалом спосіб життя. В такому піднесенні до висот духу, а не в падінні до виживання, – сучасний спомин про майбутнє Руси-України. Сучасний дороговказ, адже буде, що було. В цій закоріненості дерева життя – спіраль розвитку. І аби буйно розцвіла в майбутньому його крона і принесла добрі плоди, маємо дбати про коріння. І знати, якого дерева ці плоди, бо в їхніх зернах – наше призначення. А в призначенні – порівняльні переваги та цінність для інших.

Кінець часів для нинішньої України збігся з завершенням цивілізаційного мегациклу, позначеним протилежністю та парадоксальністю. З духовно-культурного центру та осердя східнослов'янської цивілізації з унікальною триєдністю публічної влади, демократією аристократичного типу, з власною ціннісною елітою кращих і безкорисливих героїв Київ перетворився на міжцивілізаційну периферію з пострадянським устроєм корумпованої влади, маніпулятивною представницькою демократією охлократичного типу, своєкорисливим і некомпетентним чиновництвом, функціональною псевдоелітою спритних ділків та пристосуванців. Саме вони створили цю, позбавлену енергії життя та синергії спільної дії, убогу реальність, яка ґрунтується виключно на несправедливому перерозподілі результатів праці минулих і нинішніх поколінь українців. Контрпродуктивну реальність, не здатну до творення нового, додавання та множення, а лишень – до віднімання, ділення і розділення. Тому вона не може слугувати основою для подальшого розвитку, а всі потуги з її функціонально-структурного реформування призведуть до імітації та марнування вкрай обмежених суспільних ресурсів. Тому потрібні інституційно-радикальні і парадоксальні рішення, спрямовані не стільки на виживання старого, як на народження нового. В цьому – особливість

минулого мегациклу і переходу до наступного. Переходу, за Гегелем, як драми подвійного заперечення, коли потрібно не лише поховати в собі старе і віджиле, але через катарсис, очищення та трансформацію в муках народити нове цивілізаційно-культурне буття. А відтак – перестати бути периферією і Сходу, і Заходу та транзитом для Півночі і Півдня, перетворитись на справжнє духовно-культурне перехрестя, а не роздоріжжя світових цивілізацій. Стати пологовим будинком їхнього взаємозбагачення та співрозвитку – глобальним центром нової життєвої сили та креативності. Саме до цього спонукають Україну та українців нові виклики майбутнього.

Зачарована Україна в полоні минулого

Нинішній соціально-економічний стан та структурно-функціональні можливості державно-політичного управління в Україні перебувають у граничному протиріччі як з викликами сучасності, так і майбутнього. Причому граничної потуги це протиріччя набуло за історичними мірками напрощад швидко: за якихось два десятиріччя країна з потенційно лідерського класу перетворилась у глибокого аутсайдера, не вирішивши жодної з фундаментальних проблем – ні модернізаційної, ні інноваційної. І дією лише раціональних чинників чи посередністю чергових обраних лідерів та казнокрадством чиновників пояснити таку деградаційну динаміку дуже важко, адже катастрофічні результати у мирний час можуть бути наслідком причин і руйнівних стратегій не меншого масштабу. І ясно, що така трансформуюча сила і стратегія, що її спрямовує, повинна мати власних потужних авторів та режисерів світового класу, незалежно від імені головних і другорядних національних акторів, які грають цю драму на державній сцені української історії.

В той же час успіх такої вмילו поставленої «незалежної» гри вирішальним чином залежить від стану свідомості, настрою та лояльності глядачів. І головною умовою продовження цієї одноманітної та обридлої гри, яка ніяк не змінюється зі зміною акторських труп, є деформований стан суспільної свідомості, сфокусований на проблемах виживання «тут і зараз». Окрім того – атомізація і розпорошеність українського суспільства, де кожен змушений вирішувати ці проблеми індивідуально. Така «зачарована» споживацтвом свідомість, що концентрує суспільну увагу тільки на поточних проблемах сьогодення, не дає змоги охопити картину спільного буття цілісно і в динаміці, а відтак – побачити невидиме і зазирнути у майбутнє, зв'язати його з минулим. Розрив зв'язку часів унеможливорює трансляцію імпульсів розвитку, звужує світогляд і створює суспільну мотивацію, а атомізований стан суспільства не дає змоги сконцентрувати енергію спільної думки і дії та спрямувати її на інноваційний розвиток країни. Все це не тільки зумовлює падіння суспільного запиту на інновації, але й призводить до прогресуючої примітивізації суспільного буття, політики і державного управління. В результаті на фоні домінуючої серед найбільш розвинених країн тенденції до пришвидшеного нарощування нематеріальних активів та інноваційної трансформації власних економік в Україні натомість поглиблюється структурна деградація та деінтелектуалізація економічної діяльності. Як наслідок – відбувається реальна, а не віртуальна декапіталізація української економіки та стрімке здешевлення

національного багатства країни (з оціночних [1] 14 трильйонів доларів США на початку 90-х до сучасних ледь сягаючих 2-х трильйонів), падін-

ня її економічної ефективності і глобальної конкурентоздатності. Певне уявлення про глибину деградаційних тенденцій дає Табл. 1.

Таблиця 1

Деградаційна соціально-економічна динаміка України останніх двох десятиліть (1990–2010 рр.)

•	ВВП 2010 – на рівні 63% від ВВП 1990 р.
•	Застаріла промислова основа на базі технологій 2-го та 3-го укладів (вугільна промисловість, чорна металургія)
•	Чисельність працюючих у науково-технічній та інноваційній сферах зменшилась у 3,3 раза (на фоні збільшення в 2 рази в США та ЄС і в 4 рази – в Південно-Східній Азії)
•	Кількість спеціалістів у галузі технічних наук – зменшилась в 3,5 (на фоні збільшення в 5,5 раза політологів та в 3,5 раза юристів)
•	Чисельність винахідників та раціоналізаторів зменшилась більш ніж у 20 разів
Як наслідок:	
•	Масштаби освоєння нової техніки зменшились в 14,3 раза
•	Приріст ВВП за рахунок впровадження нових технологій – менше 1% (в розвинених країнах – 60–90%)
•	Доля інноваційно-активних підприємств – у 5 разів (з 60 до 12%)
•	Доля України у світовому експорті високотехнологічної продукції – 0,07% (в 259 разів менше за Китай)
•	За рейтингом глобальної конкурентоспроможності країна опустилась з 69-го на 89-е місце у світі, а по інвестиційній привабливості – з 52-го на 88-е.

(Джерела: Мазур А.А., Пустовойт С.В. Проблемы инновационного бизнеса в академической науке // Проблемы инновационно-инвестиционного развития. – 2012. – № 3. – С. 158–163; Головатюк В.М. Інвестиційна привабливість інноваційної сфери української економіки // Наука та наукознавство. – 2012. – № 3. – С. 116)

Наведені в цій таблиці дані свідчать про глибоку структурну деградацію відтворювальної основи України, яка чи не єдина з колишніх республік СРСР не тільки не здолала економічний рубіж 90-го року, але й має досить примарні шанси здолати його і в майбутньому. Дійсно, посилення сировинної орієнтації української економіки з домінуванням технологій 2-го та 3-го укладів прирікає її на виробництво продукції з низькою доданою вартістю. Руйнація кооперативних виробничих ланцюжків на основі впроваджених у 70–80-ті роки технологій 4-го та 5-го укладів (один базовий для мікроелектроніки повний цикл виробництва напівпровідникового кремнію з вітчизняної сировини чого був вартий, не кажучи вже про авіакосмічну, енергетичну, ракетну, приладову та машинобудівні галузі, хімічну та фармацевтичну промисловість тощо) практично ліквідувала конкурентні переваги України у сфері проміжної середньо- та високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю. А саме поставки такої продукції в часи СРСР у деяких галузях досягали 60–65%. Цей показник відповідає сьгоднішньому рівню найбільш розвинених країн (61,5% за результатами 2009 р.), вдвічі перевищує середньосвітовий (30%) та дуже контрастує з нинішньою часткою в 5%, притаманною для перехідних економік [2].

З іншого боку, рівень тогочасного промислового розвитку України з точки зору історичних етапів індустріалізації капіталістичної ринкової економіки (Табл. 2) забезпечував їй достатньо високе потенційне місце. Це місце приблизно відповідало фазі державно-монополістичного капіталізму (шлях, яким прямує сучасна Білорусь).

З Табл. 2 випливає, що при наявності адекватної стратегії реформ та ефективного використання інструментів державного суверенітету Україна мала б зосередити свої зусилля на паралельному проходженні фаз націоналізації, транснаціоналізації та виходу на глобалізацію української економіки за умови синхронізації та зустрічного руху реформування «згори» і ринкової трансформації «знизу». Лишень у такому випадку можливо було б сподіватись на мобілізацію суспільної енергії та синергетичний ефект, спрямований на модернізацію («нову індустріалізацію») національної промисловості і розбудову її сучасної інноваційно-інвестиційної інфраструктури. Тоді це був би стратегічно-керований рух вперед, до ефективності і розвитку. Однак за умови наявності відповідного контуру стратегічного управління у держави та достатнього рівня управлінської компетентності у політиків і чиновників.

Замість цього в ході «ринкових реформ» 90-х, «політичних реформ» нульових років та «соціальних» реформ початку десятих реалізувався протилежний сценарій – примітивізації та деградації. В результаті процесів ваучерної приватизації 90-х Україна відкотилась назад, до фази початкової локалізації з поступовою, а далі і впевненою регіоналізацією виробництва і ринків на початку XXI століття. Проте на етап формування цілісної національної ринкової економіки країна так до цього часу і не вийшла.

Комерціалізація замість «нової індустріалізації» не лише спричинила глибоку структурну деградацію виробництва, але й призвела до зміни еліт. Місце науково-технічної та управлінської еліти зайняли комерсанти і представники

Таблиця 2

Глобальна історична динаміка циклів індустріального розвитку ринкової економіки (капіталізму)

Технологічні цикли («довгі» хвилі М. Кондратьєва), роки	Цикли індустріального розвитку	Структурні кризи, роки	Спрямованість інституційних реформ	Етапи розвитку капіталізму
1772–1825	Локалізація (формування місцевих ринків)	1825	Перехід від мануфактурного до фабричного виробництва	Становлення (початкова фаза концентрації капіталу)
1825–1882	Регіоналізація (розвиток місцевої конкуренції та формування регіональних ринків)	1873–1882	Формування регуляторних механізмів підтримки вільної конкуренції	Інтенсивне зростання капіталізму та вільної конкуренції
1882–1932	Націоналізація (розвиток, насичення та олігополізація національних ринків, глобальна спеціалізація економіки)	«Велика депресія» 1929–1932 рр.	Формування приватних монополій, інституційне (державно-правове) забезпечення їхнього домінування, становлення системи поділу праці	Приватно-монополістичний (олігополістичний) капіталізм
1932–1974	Транснаціоналізація (насичення факторів виробництва та вихід найбільших компаній на зарубіжні ринки, експорт капіталів та трансплантація виробництв)	1973–1974	Активна участь держав у регулюванні ринкових процесів та концентрації капіталів (формування держав-корпорацій)	Державно-монополістичний капіталізм
1974–2011	Глобалізація (на основі фінансового управління світовими ринками)	2007–2009 та пост-кризові рецидиви 2009–2011 рр.	Інтернаціоналізація виробництва, збуту та обігу, міжнародне регулювання глобальних потоків товарів, праці, капіталів і технологій	Транснаціональний капіталізм

(Джерела: Гальчинский А.С. Кризис и циклы мирового развития. – К.: АДЕФ-Україна, 2010. – С. 97; доклад Генерального секретаря ЮНКТАД XIII сессии конференции «Глобализация с опорой на развитие: переход на путь устойчивого и всеохватывающего развития». – Нью-Йорк и Женева: ООН, 2011. – 132 с. (UNCTAD (XIII) / 1)

вищого на ґрунті фінансово-спекулятивних схем олігархату, а замість демократичних перетворень аристократичного спрямування і вибору морально-вартісної політики суспільного блага для всіх верх взяли охлократичні тенденції та «брудна політика» приватних інтересів кланово-олігархічних груп. Як наслідок – нині Україні притаманні усі класичні ознаки «поганого управління»: масова корупція, концентрація влади в руках вузького прошарку «можновладців», загострення міжетнічних конфліктів, перспектива громадянської непокори [3].

Такий курс «реформ», орієнтований на фінансово-спекулятивний зиск вузького кола наближених до влади осіб («олігархату»), у світі називають «поганим вибором» [4], оскільки його закономірним результатом стає зростання статків олігархів та масове зубожіння населення [5]. У результаті країна потрапляє в «податковий капкан», коли прогресуюча бідність працюючих ослаблює базу податкових надходжень. У

свою чергу це призводить до дефіциту державних інвестицій у розвиток і соціальний захист, а відтак – поглиблює зубожіння [6]. Такий ефект «поганого вибору» ще більше посилюється за умов, коли держава стає пасивним учасником глобальних фінансово-керуваних ринків, стрімко перетворюючись у його периферію. Тоді, як це добре видно з Табл. 3, окрім перерозподілу внутрішнього валового продукту на користь фінансово-спекулятивного сектору економіки, ситуація ще більше погіршується через «соціальне виключання» щораз ширших прошарків населення з процесів соціально-економічного розвитку.

Як видно з таблиць 1, 3, за останні два десятиріччя Україна опинилась у «подвійному полоні» – як радянського, так і капіталістичного минулого. Наслідок такого полону – штучне, інституційно-зумовлене стримування розвитку продуктивних сил, розсіяння пасіонарної та інноваційно-креативної енергії суспільства, відсутність сучасних

1.	Перерозподіл доходів на користь фінансового сектору – з менше 20% наприкінці 70-х років до сучасних 30–33%
2.	Стрімке зростання масштабів та невиправдане ускладнення фінансово-спекулятивних операцій
	• обсяг щоденних валютних операцій зріс з 80 млрд. ам.д. у 80 р. до 600 млрд. д. в 1989 р. і до 4 трлн.д. в 2010 р.
	• співвідношення запозичених і власних коштів у системоформуючих банках досягло в 2007 р. 45:1 у Європі та 34:1 у США
	• обсяг глобальних фінансових активів (140 трлн.д.) в 2006 р. у 3 рази перевищив світовий рівень ВВП
3.	Поляризація багатства і бідності, збільшення частки населення, соціально «виключеної» з участі в процесах розвитку

(Джерело: Доклад Генерального секретаря ЮНКТАД XIII сесії конференції «Глобалізація з опорою на розвиток: перехід на путь устойчивого и всеохватывающего развития». – Нью-Йорк и Женева: ООН, 2011 (UNCTAD (XIII) / 1)

інститутів колективної трансформуючої дії, систем стратегічного проектування та управління територіальним (регіональним) і національним розвитком, деградація місцевого самоврядування та громадянської самоорганізації населення. В економічній царині ця деградація є наслідком фактичної редукції – з трьохфакторної моделі інвестиційно-керованого зростання, яке відбувається за рахунок вкладень праці, капіталу та нових технологій, країна фактично перейшла на двохфакторну, де зв'язок між інноваційною активністю підприємств та національним науковим потенціалом практично відсутній [7]. Модельно зумовлена структурна деградація та методами маніпулятивної демократії політично забезпечена провідна роль фінансово-спекулятивного капіталу стали базовими причинами депопуляції і демографічної кризи. Стали через свою нездатність забезпечити соціально-економічний, інноваційно-інвестиційний та інфраструктурний розвиток, будувати достатню кількість доступного та якісного житла, створювати необхідні для повної зайнятості робочі місця з гідною оплатою праці [8], словом – через системну недостатність і неспроможність створити належні умови для стійкого відтворення національного генофонду. А ще – й зберегти його від розсіювання в сучасному взаємозалежному глобалізованому світі.

У соціальній сфері наслідки «реформ» призвели до переходу від солідарного до атомізованого суспільства із споживацько-деформованою мотиваційною структурою. В політичній – зумовили імітаційно-деградаційний тренд відмови від уже опанованих базових форм партисипативної демократії (згадаймо хоча би колективне право трудових колективів на виробництві) на користь маніпулятивно-представницьких форм виключно «за місцем проживання». В результаті від ідеологічно-керованої політики і політично-спрямованої економіки Україна перейшла до фінансово-керованого спекулятивного політиканства та комерціалізації економіки, орієнтованої не на національні, а приватно-корпоративні інтереси. Фактично – до прогресуючої «олігархізації» країни з наростаючою поляризацією багатства та бідності замість очікувань кращої долі та стійкого розвитку. Відтак замість квітучої весни нового життя і достатку країна уже в

часи державної незалежності потрапила в ринкову пастку бідності та опинилась у подвійному полоні минулого – і пострадянського, і комерційно-лихварського. Дійсно, приспана і зачарована Україна... Зачарована до часу... До приходу нового героя і весни...

Весна нової епохи: від глобалізації зиску – до глобалізації співрозвитку

У такому своєму «зачарованому» стані Україна впродовж двох десятиліть була нездатною не тільки адекватно реагувати, але й просто помічати та вірно «зчитувати» зовнішні виклики часу – виклики сучасної глобалізації. Але ж саме вона, глобалізація, стала головним «мотором» трансформації світового порядку, – адже не буде перебільшенням сказати, що і Радянський Союз розпався через нездатність ефективного реагування на її виклики. Його розпад фактично означав неспроможність раціонально-збудованих моделей «лінійного» розвитку, планованого «від досягнутого» (як лінійних уявлень про роль і можливості науково-технічного прогресу), та конституційованих «науково обґрунтованих» політичних систем радянського типу забезпечити стійкість розширеного відтворення в умовах взаємозалежного світу. І тому у 1991р., після краху такої лінійної (асиметричної) моделі раціонально-керованого розвитку, складалось враження про абсолютну перемогу симетричного (ринково-збалансованого, циклічного) підходу. Інакше кажучи, про перемогу ліберально-демократичної моделі невтручання держави в ринкову економіку, яка «автоматично» функціонує та оптимально розподіляє ресурси на засадах вільної конкуренції. Така ейфорія дала підстави Френсісу Фукуямі у 1992 р. поставити риторичне питання: чи це не є кінець історії? Адже в рамках універсалістської ліберально-демократичної платформи залишалось хіба що гармонізувати глобальні конкурентні інтереси різних націй-держав та оптимізувати функціонування міжнародної валютно-фінансової системи. Власне, це й було б перемогою фінансово-керованої глобалізації.

Водночас за таких принципів нових міжнародних умов об'єктивно поставало ключове питання щодо того, що ж буде головним протиріччям і «мотором» глобального розвитку в однополярному світі та хто його носії? Фактично

це означало формування запиту на нових суб'єктів-локомотивів світової історії. Саме в цій площині і концентрувались головні виклики кінця ХХ ст.

Як відповідь на подібні виклики у 1994 р. з'являється знаменита праця С.Хантінгтона, що в ролі таких суб'єктів називає цивілізації, а в ролі головного протиріччя – зіткнення між ними. У 1998 р. з ініціативи лідера сучасного Сінгапуру Лі Куан Ю збираються керівники країн конфуціанського капіталізму і, посилаючись на цю, західну, точку зору, на противагу зіткненню ведуть розмову про співробітництво цивілізацій. У 2002 р. Китай, офіційно оголосивши нову державну стратегію «виходу за рубіж», домінантою своєї зовнішньої політики робить «внесення співрозвитку» в інші країни. Причому таке «внесення» має здійснюватись засобами «м'якої політики» (передусім – закордонними інвестиціями у виробництво та інфраструктуру). В 2005 р. КНР завершує емпіричний шлях експериментування з власними моделями стійкого соціально-економічного розвитку і переходить до етапу науково обґрунтованого моделювання. До 2007 р. ця активність розширюється та поглиблюється і, врешті-решт, знаходить своє відображення в «моделі гармонійного розвитку». В 2008 р. у зв'язку з 30-річчям економічного реформування в Китаї виходить монографія голови Ексімбанку КНР Лі Чжого, в якій демонструється добре тестована на прикладі усіх країн, що розвиваються, 5-факторна модель інституційно-керованого економічного розвитку [9]. В ній поряд із традиційними факторами (праця, капітал та нові технології) з'являються і два нових – гуманітарний та інституційний капітал. А головне, в якій формі позначається вагома, а на етапах зміни інституційної основи – і ключова роль держави. Новій держави, здатної продуктивно використати енергію ринкової самоорганізації та забезпечити постійне зростання продуктивності усіх факторів виробництва за рахунок відповідної інституційної регуляції. Саме шляхом такого моніторингу та комплексного (функціонального, структурного чи інституційного) регулювання і досягається ефект стійкого та керованого розвитку. Власне, це і є той інноваційний розвиток, де визначальну роль відіграють не стільки технологічні, скільки інституційні інновації. Окрім того, стає модельно зрозумілим, що самих лише ринкових сил з автоматизмом балансування сукупного попиту і пропозицій, збережень та інвестицій для забезпечення стійкого суспільно-економічного розвитку недостатньо. Для його підтримки має бути створена ще й окрема багаторівнева система просторового розвитку території та стратегічного управління таким розвитком.

Власне, до подібного висновку у 2011 р., через два десятиліття після розпаду СРСР, дійшов уже весь світ. Тоді на офіційному рівні ООН було заявлено про недостатність для забезпечення стійкості глобального розвитку лише симетричних ринкових моделей, особливо – у їхній монетаристській версії. Зокрема, в доповіді Генерального секретаря ЮНКТАД на XIII сесії цієї конференції був зроблений епохальний висновок про завершення традиційної, фінансово-керованої глобалізації, що базується на конкуренції. Фактично це означало закінчення великого мегациклу індустріалізації та пов'язаної з нею політико-економічної епохи. Відтак це і був кінець старого, а значить – перше протиріччя було подолано.

У цій же доповіді були позначені і контури нової епохи – глобалізації на основі розвитку. Віднайти її успішну модель – це й означає здолати друге протиріччя. Адже саме в ньому – виклики нового часу. Аби краще зрозуміти відмінність традиційної від «нової» глобалізації, в Таблиці 4 наведені узагальнюючі результати їхнього порівняльного аналізу.

Як видно з даної таблиці, між цими двома типами глобалізації – традиційної і нової – світоглядна революція. Революція, яка залишалась поза увагою українського суспільства. Нова глобалізація принципово змінює сам характер розвитку (з зовнішнього, сфокусованого на об'єктах, на внутрішній, суб'єктивно-орієнтований) та його головних суб'єктів (а це значить, що місце ТНК як головних локомотивів економічного розвитку минулого мають зайняти територіальні (соціальні) корпорації і територіальні громади). В її рамках вирішальну роль відіграють саме інституційні інновації, ініційовані новими суб'єктами. В свою чергу це означає ключову місію трансформації знизу, синхронізованої з реформуванням «згори». Одночасно відбувається надзвичайно важлива зміна ринкової мотивації, спрямована на максимізацію колективного результату. Дійсно, стара «гра в прибуток» (зиск) на планетарному рівні дуже нагадує гру з «нульовою сумою», оскільки дебет і кредит у світовому балансі мав би щоденно сходитись. З цього слідує, що вигреш лідерів у такій глобальній «світовій грі» завжди оплачується аутсайдерами. Ось чому на етапі завершення старої глобалізації здійснена в Україні «олігархізація» не тільки економіки, але й політики зовсім не обіцяє кращого майбутнього українцям. Навіть у перспективі...

Україні потрібна інша, колективна і справжня, народна економіка. Самоорганізована економіка самодостатніх громад, де – свій, до свого і по своє. Колективна економіка міських агломерацій за рахунок одночасного співрозвитку і сільських, і міських громад. Саме такі агломерації, здатні до саморозвитку в умовах нової глобалізації, стають суб'єктами – будівничими регіональних кластерів та її нових «мережових» регіонів як цілісних економічних організмів. У свою чергу такої «органічної» способ господарської діяльності змінює не лише виробничі, але й соціальні взаємини у суспільстві – з конкуренції на кооперацію, а з заздрощів та зловтіхи – на симпатію, підтримку та співчуття.

Однак для такого переходу потрібна інституційна перебудова самої модельної основи української економіки. Глибинна трансформація, а не чергові емпіричні імпровізації уряду в рамках існуючої олігархічної моделі. Проте для відпрацювання такої нової економічної моделі, яка б відкривала дорогу для розвитку всіх, – народної економіки співрозвитку, – необхідна мобілізація інтелекту і духу всієї української нації. Передусім – її еліти. Але необхідною передумовою для цього стає трансформація свідомості та консолідація національної еліти.

Саме до них спонукають глобальні інтелектуальні виклики часу. Достатньо сказати, що Нобелівські премії в галузі економіки у 2012 р. вперше присуджені за роботи з розвитку її альтернативних моделей [10]. Зокрема, 76-річна американка Елінор Остром отримала її за відпрацювання колективних моделей на основі самоорганізації місцевих спільнот – від комун та сіл до кооперативів та невеликих містечок як найбільш

Таблиця 4

Порівняльний аналіз «традиційної» (фінансово-керованої) та «нової» глобалізації (на основі співрозвитку)

Ознаки і складові	«Традиційна» глобалізація	«Нова» глобалізація
Капітальна основа, провідні фактори	Приватний комерційний та промисловий капітал	Соціальний та гуманітарний капітал
Забезпечує інтереси	Фінансової та бізнесової топ-еліти	Всіх соціальних верств, передусім – найбільш вразливих
Основний суб'єкт – бенефіціар	Приватні корпорації та комерційні банки	Соціальні (територіальні) корпорації, територіальні громади
Провідна ринкова мотивація основних суб'єктів	Збільшення приватних прибутків та/чи корпоративних активів	Нарощування валового регіонального продукту та просторового капіталу території, розвиток ринкової інфраструктури глобалізації розвитку
Розподіл ресурсів та характер ринкової поведінки основних суб'єктів	Приватні запаси та цінова «гра» на ринку з метою максимізації корпоративних прибутків, кризонебезпечне «розхитування» ринків	Оптимізація розподілу ресурсів та запасів в інтересах стійкого розвитку, антикризова економічна політика
Тип сервісу	Корпоративні системи приватного обслуговування	Соціальні сервісні мережі
Характер економічного розвитку	Зовнішньо-зумовлений, об'єктивно-орієнтований та фінансово-керований («ексклюзивний»)	Внутрішньо-ініційований, суб'єктивно-орієнтований, соціально-керований («інклюзивний»)
Суб'єкти-ініціатори розвитку («драйвери»)	Транснаціональні корпорації (ТНК) та профінансовані ними політичні лоббісти	«Мережеві» регіони та територіальні інститути розвитку на основі міжсекторного (державно-громадсько-приватного) партнерства
Спрямованість процесів інституційних перетворень	Імперативне реформування «згори»	Трансформація «знизу», синхронізована з підтримуючим реформуванням
Характер систем та стратегій управління розвитком	Корпоративні, орієнтовані на нарощування приватних активів системи, проактивні стратегії транснаціонального домінування та глобального перерозподілу ресурсних і фінансових потоків в інтересах ТНК	Цілісні (комплексні) регіональні «мережеві» системи міжсекторного партнерства, інтегровані в глобальну економічну динаміку в рамках національних стратегій стійкого розвитку

(Складено на основі доповіді Генерального секретаря ЮНКТАД XIII сесії конференції «Глобалізація розвитку: перехід на шлях стійкого та всеохоплюючого розвитку». – Нью-Йорк та Женева: ООН, 2011 (UNCTAD (XIII) / 1)

ефективних та безконфліктних суб'єктів господарювання. З аналогічних позицій до такого моделювання підходить і інший номінант – 77-річний американець Олівер Уільямсон. У своїх роботах з альтернативної організації економіки він переконує, що колективні соціальні інститути набагато ефективніші в забезпеченні стійкого розвитку, ніж приватно-ринкові. Отже, час прокидатись і українцям...

* * *

Був час розкидати каміння та розсіювати зерна еліти – і по соціуму, і по світу. Настав час їх збирати та готувати зерна національної супереліти. Це – час інституційних інновацій та спомину про цивілізаційне майбутнє України. Час

вчитись з'єднувати лінійно-поступальний асиметричний рух з ринковою симетрією. Інтегрувати їх у єдину потужну конструкцію нового двигуна сучасного українського розвитку. Саме про такий двигун – дисиметрію – мріяв наш геніальний земляк В.Вернадський. І цей час вочевидь настав.

Прокиньмося! Скиньмо полуду чар з нашої свідомості, бо настав новий час. Прийшла весна – весна нової епохи. Пора засівати...

ЛІТЕРАТУРА

1. Данилишин Б.М., Дорогунцов С.І., Міщенко В.С. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – Київ: РВПС України, 1999. – С.282–283.
2. Глобализация с опорой на развитие: переход на путь

устойчивого и всеохватывающего развития // Доклад Генерального секретаря ЮНКТАД XIII сессии Конференции. – Нью-Йорк и Женева: ООН, 2011. – С.43.

3. *Jeffrey D. Sachs*. Common Wealth. Economics for a Crowded Planet. – USA: Penquin Group, 2008. – P.221.

4. Ibid. – P.222

5. *Jeffrey D. Sachs*. The Price of civilization. Rewakening American Virtue and Prosperity. – N.Y.: Random House Trade Paper Books, 2012. – P.166.

6. Ibid. – P.34.

7. *Головатюк В.М.* Інвестиційна привабливість інноваційної сфери у контексті української економіки // Наука та наукознавство. – 2012. – № 3. – С.110–127.

8. *Лепский В.Е., Савельев А.М., Замдатов Т.В.* Стра-

тегическая рефлексивная игра «Россия в миропроектах» // Рефлексивные процессы и управление: Сб. материалов VIII Международного симпозиума 18–19 октября 2011 г., г. Москва. – М.: Когито-центр, 2011. – С.164.

9. *Li Ruoqu*. Institutional suitability and economic derelopment. – Beijing: China Economic Publishing House, 2008. – P.192–198.

10. http://is.kras.ru/?item=pubs_id_subitem=55_id&conten=164

Юрій СЕНЮК
академік УАН,
голова правління Асоціації ділового
співробітництва «Київ–Пекін»